

УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ ПІДПРИЄМСТВ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Метою статті є виявлення проблем, пов'язаних з розвитком системи безготівкових розрахунків підприємств, визначення принципів ефективного функціонування системи безготівкових розрахунків. Визначено, що в структурі грошового обороту країни частка безготівкових розрахунків є незначною, але з кожним роком вона збільшується. Також перехід на систему безготівкових розрахунків, як сучасного способу оплати, є пріоритетним завданням для підприємств господарювання.

Ключові слова: безготівкові розрахунки, грошові кошти, фінансові ресурси, бухгалтерський облік, акредитив, вексель, чек, платіжне доручення

Abstract

The purpose of the article is to identify problems related to the development of cashless payments businesses determine the principles of effective functioning of cashless payments. It was determined that the structure of the country's cash flow share of cashless payments is insignificant, but every year it increases. Also, the transition to a system of cashless payments, as a modern method of payment is a priority for business management.

Keywords: non-cash payments, cash, financial resources, accounting, credit, bill of exchange, check, money order

Вступ

Актуальність обліку безготівкових розрахунків пов'язана з тим, що на даний час окреслилася гостра потреба у вивченні і запровадженні усіма учасниками ринкових відносин механізмів функціонування нових форм безготівкових розрахунків. Безготівкові розрахунки стають як ніколи актуальними за умов ринкової економіки, оскільки помітно збільшилась ефективність банківської діяльності і знизилась видатки за банківськими операціями.

Метою дослідження є розробка науково-обґрунтованих рекомендацій і пропозицій щодо удосконалення управління системою безготівкових розрахунків підприємств.

Результати дослідження

За сучасних умов гроші є негативним атрибутом господарському житті. Тому всі угоди, пов'язані з постачанням тих матеріальних цінностей і наданням послуг, завершуються грошовими розрахунками. Останні можуть приймати відвідувачів як готівкову, і безготівкову форму. Організація грошових розрахунків із використанням безготівкових грошей набагато кращий платіжів готівкою, оскільки досягається значна економія на витратах звернення.

Основну частину грошових розрахунків (80-90 відсотків) становить безготівковий грошовий розрахунок. Широкому застосуванню безготівкових розрахунків сприяє наявність розгалуженої мережі банків, і навіть зацікавленість держави у розвитку, як у вищезазначеній причині. Зміни відбуваються й у функціонуванні банків: підвищується самостійність й ролі банків; вишукуються шляхи зростання ефективності банківського обслуговування, йде пошук оптимального розмежування сфер роботи і функцій, спеціалізованих фінансово-кредитних і банківських установ, постійно розробляються нове банківське законодавство відповідно до завданнями сучасного етапу розвитку.

Проблеми обліку безготівкових розрахунків досліджувалися українськими та зарубіжними вченими, такими як Н.А. Куфакова, Ю.А. Ровинський, М.М.Агарковою, Л.К. Вороною, М.С. Матрохіною, Л.Г. Єфімовою, Б.М.Івановою, А.О. Селівановою, Н.І. Хімічевою, Я.А. Гейвандовою, А.М. Гуляєвою, М.П. Кучерявенком, О.П. Орлюком, Є.О. Алісовою, Н.С. Дубенко, О.М. Євремівим, О.В. Міняйлом, А.М. Морозом, А.І. Савлуком, М.Ф.Пуховкіною, М.В Ніконовою, та ін.

В Україні за роки незалежності створена національна платіжна система, з червня 1993 року функціонують Центральна розрахункова палата, Центр міждержавних розрахунків, Національна платіжна рада, з січня 1994 року працює Система електронних платежів (СЕП). Введення СЕП дозволило досягти світового рівня обробки інформації в сфері міжнародних розрахунків, підвищити надійність, обмежити ризик обігу фальшивих грошей та прискорити рух коштів між окремими банками.

Безготівкові розрахунки – розрахунки, що проводяться без участі готівки, тобто в сфері безготівкового грошового обороту рис.1 [1, с.123].

Рисунок 1 – Ознаки класифікації безготівкових розрахунків

За об'єктами розрахунків, тобто залежно від призначення платежу, безготівкові розрахунки поділяють на дві групи:

- розрахунки за товарними операціями – платежі за товарно-матеріальні цінності, надані послуги та виконані роботи;
- розрахунки за нетоварними операціями – сплата податків та перерахування інших платежів до бюджету, одержання і повернення банківських позик, страхових сум.

Основне місце в цих розрахунках займають платежі за матеріальні цінності та послуги.

Залежно від місця проведення безготівкових розрахунків виділяють:

- внутрішньодержавні (внутрішньо міські, що здійснюються в межах одного населеного пункту, і міжміські – за межами цього пункту);
- міждержавні розрахунки (між господарськими суб'єктами, які знаходяться на територіях різних держав).

У правовій науці виділяють досить велику кількість критеріїв для класифікації безготівкових розрахунків на види.

На думку О. П. Подцерковного, організаційно виправданий поділ форм безготівкових розрахунків на дві групи – інструментальні форми розрахунків та інтегративні (комплексні) форми розрахунків, залежно від самостійності компетенції суб'єктів на здійснення прийому-передачі грошового еквівалента, оскільки це дозволяє досягнути внутрішньої єдності класифікації [2, с.458].

Першій групі форм безготівкових розрахунків властива завершена здатність без залучення інших форм реалізовувати завдання платіжної операції, тобто переводити кошти з рахунку платника на рахунок одержувача.

Другій групі – інтегративним (комплексним) формам розрахунків така цілісна самостійність, на його думку, не властива. Вони являють собою надінструментальні утворення й можуть бути остаточно реалізовані переважно з підключенням у відповідні відносини інструментальних форм розрахунків.

Як наступну підставу класифікації можна виділити час передачі коштів. Розрахунки за цією підставою поділяються на:

- негайні (розрахунки в режимі «реального часу» - on-line при електронних розрахунках);
- розрахунки з відстроченням платежу з наданням кредиту або без надання такого (за принципом: «*praesens obligatio, in diem uitem dilata solutio*») (зобов'язання є, але платіж відстрочений).

Усі розрахункові операції, що здійснюються комерційними банками, можна класифікувати за різними ознаками:

- за складом учасників розрізняють операції: міжбанківські; клієнтські; внутрішньобанківські;
- за видом платіжних документів: платіжними дорученнями; платіжними вимогами-дорученнями; чеками; вексялями; картками;

- за формою проведення: перекази; акредитивні; інкасові; клірингові.

І. А. Безклубий пропонує також додати такий критерій класифікації, як підстави виникнення безготівкових розрахунків, пропонуючи розрізняти розрахунки, що виникли на підставі одностороннього правочину, договору, рішення суду, закону [3, с.95].

Усі підприємства, незалежно від форм власності і виду діяльності зобов'язані зберігати свої грошові кошти в установах банків. Ефективність функціонування економіки в цілому і кожним окремому підприємстві значною мірою залежить від організації розрахунків.

Оскільки безготівкові розрахунки мають, вирішальне значення у здійсненні народногосподарського обороту, необхідний контроль за станом розрахунків, законністю проведення грошових операцій, правильним оформленням розрахункових документів та вчасністю їх проходження.

При здійсненні розрахунків можуть застосовуватись акредитивна, інкасова, вексельна форма розрахунків, а також форми розрахунків за розрахунковими чеками з використанням розрахункових документів на паперових носіях і в електронному вигляді, платіжні картки [4, с.326].

Для створення ефективної системи безготівкових розрахунків принципове значення має правильне визначення її принципів - основних нормативних положень, якими слід керуватися, щоб безготівкові розрахунки максимально сприяли прискоренню народногосподарського обороту. Виділяються такі основні принципи організації безготівкових розрахунків:

1. Грошові кошти всіх господарських суб'єктів (як власні, так і залучені) підлягають обов'язковому зберіганню на розрахункових, поточних та інших рахунках в установах банків. При кризовому стані економіки недотримання цього принципу призводить до відтоку грошей з легальних каналів грошового обороту і, як наслідок, до посилення тіньового характеру економіки.

2. Грошові розрахунки і платежі підприємств (організацій) усіх форм власності здійснюються через установи банків, як правило, в безготівковому порядку за документами, що передбачені правилами проведення цих розрахунків. Готівкові розрахунки характерні лише для невеликих за сумою міжгосподарських платежів і обмежених витрат на внутрігосподарські потреби. В кризовій економіці здійснення розрахунків між господарськими суб'єктами готівкою (а часто й валютною іноземних держав), минаючи установи банків і поза їхнім контролем, посилює нелегальний режим функціонування багатьох підприємств і організацій, призводить до розширення дефіциту реальних "живих" грошових коштів.

3. Розрахунки з покупцями за товарно-матеріальні цінності і послуги проводяться, як правило, після відпуску продукції або надання послуг. Максимальне наближення моменту проведення платежу до терміну відпуску товарів - необхідна умова забезпечення економічності безготівкових платежів. Проведення оплати товарів і послуг після їх відвантаження (відпускання, надання) без затримки платежу свідчить про високу платоспроможність підприємств і ефективну платіжну та договірну дисципліну в народногосподарському обороті країни.

4. Платежі за товари і послуги з рахунка підприємства здійснюються, як правило, за згодою (акцептом) платника (власника рахунка) після перевірки виконання постачальником договірних умов. У разі порушення умов договору платник може відмовитися від оплати розрахункових документів, про що повідомляє постачальника у порядку і в терміни, непередбачені договором. Цей принцип організації безготівкових розрахунків відображає основоположну роль споживача (покупця) в системі ринкових відносин.

5. Безготівкові розрахунки проводяться за рахунок і в межах коштів, що є на рахунку платника, або його права на одержання кредиту (банківського чи комерційного). Якщо на рахунок покупця немає достатніх грошових коштів, платежі не можуть бути здійснені в принципі "Не постачати, не маючи гарантій оплати" - правило ринкових відносин. Банком відкривається і обслуговується картотека неоплачених вчасно розрахункових документів. Платежі проводяться в міру надходження грошових коштів на рахунок платника.

6. Зарукування коштів на рахунок одержувача відбувається після списання відповідних грошових сум з рахунка платника. Банк зобов'язаний проконтролювати ці рахунки, щоб попередити зловживання, що мають місце під час оплати безтоварних документів. Якщо буде встановлено факт подання в банк безтоварних розрахункових документів, то банк зобов'язаний стягнути штраф з підприємства (організації), яке виписало такий документ.

Постачальники і покупці (споживачі) мають право вільного вибору форми безготівкових розрахунків і способу платежу, що узгоджується при укладанні договорів поставок або договорів

підряду. Банк не втручається у договірні відносини та вибір форм розрахунків і способу платежу. Платники й одержувачі коштів контролюють вчасне проведення розрахунків і претензій, що виникають, розглядають їх у встановленому претензійно- позовному порядку без участі банківських установ. Необхідним є використання більш раціональних форм і способів безготівкових розрахунків у даних фінансово-господарських умовах. Специфіка прояву принципів організації безготівкових розрахунків у вітчизняній економіці виражається лише несприятливими кризовими умовами господарювання. Недотримання принципів організації безготівкових розрахунків призводить до кризи всієї системи розрахунків (платіжної кризи). В умовах платіжної кризи розширюється практика застосування такого неринкового способу розрахунків, як бартерні угоди, тобто взаємні товарообмінні операції з передачею права власності на товари (натуральний обмін) без грошових розрахунків.

Бартерні операції - це форми натурального заміну взаємних вимог. У сучасній кризовій економіці України на перший план виходить такий спосіб платежу, як - попередня оплата (гроші перераховуються одержувачеві до відвантаження товарів) на відміну від оплати фактично відвантажених товарів і наданих послуг. Спосіб попередньої оплати підкреслює аномальність економічних відносин, що існують у вітчизняній економіці, не дає можливість на ділі оптимізувати економічні інтереси суб'єктів системи безготівкових розрахунків. Порядок попередньої оплати товарно-матеріальних цінностей та послуг застосовується як санкція відносно неплатоспроможних покупців (несправних платників). Нормативними актами (чи договором) передбачаються максимальні терміни від дня отримання оплати (як правило не пізніше 3-х робочих днів), коли продавець (виробник) повинен відвантажити (вивезти, надати) оплачені товари і послуги покупцеві (замовнику). [5, с.756]

Платіжні інструменти, що забезпечують безготівкові платежі на основі паперових носіїв (зокрема такі, як чеки і платіжні доручення), обробляються вручну, або містять символи, що читаються машиною для швидкісної комп'ютерної обробки. Перевагою паперових платежів є той факт, що вони не потребують від ініціатора платежу доступу до комп'ютера і забезпечують фактичне підтвердження платежу. Основний недолік - необхідність фізичної обробки і переказу для забезпечення обміну між банками платника й одержувача.

Згідно із ст.24 Закону України „Про підприємство” розрахунки підприємств по своїх зобов'язаннях проводяться в безготівковому та готівковому порядку через установи банків відповідно до правил здійснення розрахункових та касових операцій, затверджених Національним банком України.

Більшість розрахунків з виконанням зобов'язань здійснюється через установи банків безготівковим шляхом. Розрахунки готівкою між підприємствами, організаціями й установами дозволяється проводити лише тоді, коли суми окремих платежів менші від сум, встановлених банками для безготівкових розрахунків.

При проведенні безготівкових операцій банки здійснюють контроль за дотриманням підприємствами платіжної і договірної дисципліни, допомагають використовувати найбільш доцільні форми розрахунків, прискоренню обігу обігових коштів.

Таким чином, фінансове становище підприємства залежить від рівня ефективності використання тієї чи іншої форми безготівкових розрахунків, що потребує відповідної оцінки стану розрахунків на підприємстві і розробки певних дій. Адже правильна організація безготівкових розрахунків є важливою умовою забезпечення нормального кругообороту коштів у господарстві, зміцнення фінансової і господарської самостійності підприємства і підвищення ефективності виробництва[6].

Висновки

Отже, нормалізація системи безготівкових розрахунків сприятиме становленню нормальних ринкових відносин. Проблема органічного взаємозв'язку системи безготівкових розрахунків в ринковому середовищі, набуває сьогодні особливої актуальності. Для підвищення платоспроможності підприємства доцільно обирати такі прогресивні форми розрахунки, як чеки, векселя акредитиви. Саме ці форми розрахунків знайшли найбільшого застосування в ринкових країнах, бо гарантують повне і своєчасне надходження коштів на рахунок виробника продукції.

В умовах кризи платежів, коли спостерігається загальна неплатоспроможність підприємств, доцільно було використовувати безгрошові способи розрахунків між підприємствами, такі як залік, перерахування боргових зобов'язань, цесія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ясишена В.В. Теоретичні аспекти аналізу грошових потоків підприємств//Економічний простір. – 2010. – № 16 – с. 123-131
2. Лень В.С. Гливенко В.В. Бухгалтерський облік в Україні: основи та практика: 3-тє видання – Навч. пос. – К. Центр учбової літератури, 2008. – 608с.
3. Бутинець Ф.Ф. Економічний аналіз. навч. посіб. / Ф.Ф.Бутинець Житомир: ПП Рута, 2007. – 679 с.
4. Бухгалтерський облік в Україні. Від теорії к практики/ За ред. А.М.Коваленко. – Дніпропетровськ: ВКК «Баланс-Клуб», 2006. – 1024с.
5. «Бухгалтерський фінансовий облік» Підручник для студентів за ред. д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинця. – 6-те вид., Житомир:ПП «Рута», 2010.-756с
6. Фінанси підприємств : навч. посіб. / Н. Б. Ярошевич. — К.: Знання, 2012. — 341 с.

Слободянюк Олександр Едуардович – студент групи МОф-13, факультету менеджменту, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: shurka94@ukr.net

Науковий керівник: **Фурик Василь Григорович** – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Вінницький національний технічний університет м. Вінниця

Alexander E. Slobodianiuk - student MOF-13, Faculty of Management, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: shurka94@ukr.net

Supervisor: **Vasily G. Furyk**, Candidate of Economic Sciences, professor Department of Finance, Vinnitsa National Technical University. Vinnitsa